

Олександра МАКАРОВА,
orcid.org/0000-0002-8937-1726

кандидат філологічних наук,
асистент кафедри англійської мови в судноводінні
Херсонської державної морської академії
(Херсон, Україна) aleksandra.mak29@gmail.com

ЩОДО ПРОБЛЕМ МОВНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ МОРСЬКИХ СУДНОВОДІЇВ

Стаття присвячена аналізу проблеми мовної освіти майбутніх морських судноводіїв. За мету статті визначено характеристику специфічних рис мовної освіти морських судноводіїв. Грунтуючись на аналізі мовної діяльності судноводіїв у різних умовах роботи судна і сформованої системи підготовки судноводіїв, включаючи базову освіту, визначимо сферою дослідження найменш вивчену область системи мовної освіти, що полягає у взаємозв'язку лінгвістичного, професійного та методологічного векторів мовної освіти судноводіїв.

Мета функціонування системи мовної освіти судноводіїв полягає в поєднанні судноводійним складом здатності успішної професійної й соціальної діяльності в мовному середовищі, судновому екіпажі й суспільстві, тобто підготовка судноводія до рівня вміння вести інформаційний обмін і виконувати необхідні дії на підставі отриманої інформації. Звідси випливає, що вхід системи мовної освіти судноводіїв являє собою осмислені у змістовних документах (навчальних планах, програмах, календарних планах; підручниках, навчальних посібниках, методичних посібниках; інших засобах навчання; екзаменаційних і комп'ютерних програмах) потреби суспільства й мовного середовища в розумінні її вихідної і вхідної інформації, а також дії, що походять із неї.

Процес мовної освіти судноводіїв – найбільш складний системний об'єкт, що розглядається в системі взаємовпливових складових частин. З іншого боку, множинність взаємовпливів дає змогу отримати на виході системи придатний результат навіть за упуцень в окремих ланках системи.

Вихід системи мовної освіти судноводія є стійке вміння, здатність задовольнити потребу суспільства й мовного середовища на вході системи мовної освіти, тобто вміння приймати, переробляти й видавати професійно необхідну інформацію або дію. На виході системи мовної освіти судноводіїв взаємодія мовного й професійного компонентів в уміннях судноводія є професійно необхідною його якістю.

Ключові слова: мовна освіта, морські судноводії, обробка тексту, обробка інформації.

Oleksandra MAKAROVA,

orcid.org/0000-0002-8937-1726

Candidate of Philological Sciences,

Assistant at the English Language Department for Deck Officers

Kherson State Maritime Academy

(Kherson, Ukraine) aleksandra.mak29@gmail.com

ON THE PROBLEMS OF LANGUAGE EDUCATION FUTURE DECK OFFICERS

The article is devoted to the analysis of the problem of language education of future seafarers. The purpose of the article is to characterize the specific features of language education of seafarers. Based on the analysis of language activities of seafarers in different conditions and the established system of training of seafarers, including basic education, we define the least studied area of language education, which is the relationship of linguistic, professional and methodological vectors of language education of seafarers.

The purpose of the system of language education of seafarers is to combine the ability of successful professional and social activities in the language environment, ship crew and society, i.e. preparation of the officer to the level of ability to conduct information exchange and perform necessary actions based on the information received. It follows that the entrance to the system of language education of deck officers is meaningful in the content of documents (curricula, programs, calendars; textbooks, manuals, other teaching aids; examination and computer programs) the needs of society and the language environment in understanding its output and input information, as well as actions derived from it.

The process of language education of seafarers is the most complex system object considered in the system of mutually influential components. On the other hand, the multiplicity of interactions allows to obtain a suitable result at the output of the system, even for omissions in individual parts of the system.

The output of the language education system of the deck officer is a stable skill, the ability to meet the needs of society and the language environment at the entrance of the language education system, i.e. the ability to receive, process and publish professionally necessary information or action. At the output of the system of language education of seafarers, the interaction of language and professional components in the skills of the deck officer is a professionally necessary quality.

Key words: language education, seafarers, text processing, information processing.

Постановка проблеми. Проблема задоволення потреб світового морського співтовариства у висококваліфікованих фахівцях однаково актуальна як для країн світу, так і для України зокрема. Високі темпи розвитку світової економіки, що стрімко змінюються, вимоги до випускників закладів вищої освіти морського спрямування, великий обсяг інформації, необхідної для засвоєння до кінця навчання студентами-курсантами, змушують використовувати під час освітнього процесу різні методи активного навчання англійської мови.

Аналіз досліджень. Проблема професійної спрямованості освіти отримала глибоке теоретичне потрактування в сучасній педагогіці й методиці в роботах Б. С. Ариханова, А. А. Вербицького, О. Б. Каганова, Н. Є. Касаткіної, Н. Д. Коваленко, В. Ф. Кудрявцевої, Н. В. Кузьміної, Т. В. Кучми, О. А. Олійник, Н. Н. Чістякової, Н. К. Шабанової, З. С. Шатрової, І. В. Швецової, А. І. Щербакової і ін. Цьому сприяло обґрунтування необхідності впровадження діяльнісного підходу до навчання, який отримав розвиток у роботах Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, В. В. Давидова, І. О. Зимньої, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна та ін.

Мета статті – визначити специфічні риси мовної освіти морських судноводіїв.

Виклад основного матеріалу. Мовна освіта морських судноводіїв – це складний процес, ефективність якого істотно залежить від ступеня його осмислення. Організація професійної мовної освіти вимагає проникнення як у сутність діяльності морського судноводія, так і в сутність професійної мовної освіти й пов'язаного з ним виховання особистості, а також у методологію освітньо-виховного процесу.

Складність і взаємозалежність складових частин професійної мовної освіти, зв'язків об'єкта освіти зі сферою професійної діяльності та з процесом освіти, з одного боку, а також необхідність цілісного отримання всієї сукупності досліджуваних процесів для підвищення їхньої ефективності з метою досягнення кінцевого позитивного результату – з іншого, спонукає розглядати мовну освіту як системний процес, що володіє певними системними властивостями й має певні системні зв'язки й відносини (Цибульская, 1998: 56).

Професійне спілкування – це жива розмова з конкретною людиною, головним чином на ділові теми в ділових або неформальних обставинах із дотриманням службової етики, етикету, традиційних норм морської гостинності і звичаїв країни перебування. Посадові особи, з якими зазвичай доводиться вести професійне спілкування, – це

агенти, представники санітарної, митної, портової, прикордонної влади, вантажоодержувача, судноремонтного підприємства, лоцмани тощо. У культурно-побутовому й екскурсійному плані спілкування розвивається з представниками місцевих громадських організацій, екскурсорами, населенням, з огляду на особисті схильності, комунікабельність й інтереси членів екіпажу (Цибульская, 1998: 52).

Головним системоутворюючим компонентом мережі мовної освіти судноводіїв є здійснення багатогранної відповідної підготовки. Мовна освіта морських судноводіїв є нерозривною складовою частиною загального процесу навчання й виховання. Характерна особливість професійної мовної освіти полягає в необхідності навчання мови, спілкування, дій за професійними питаннями. Іншими словами, в професійній мовній освіті найтіснішим чином переплетені лінгвістичні, професійні й методологічні питання.

Ґрунтуючись на аналізі мовної діяльності судноводіїв у різних умовах роботи судна і сформованої системи підготовки судноводіїв, включаючи базову освіту, визначимо сферою дослідження найменш вивчену область системи мовної освіти, що полягає у взаємозв'язку лінгвістичного, професійного та методологічного векторів мовної освіти судноводіїв.

Мета функціонування системи мовної освіти судноводіїв полягає в здатності успішно поєднувати професійної й соціальної діяльності в мовному середовищі, судновому екіпажі й суспільстві, тобто підготовка судноводія до рівня вміння вести інформаційний обмін і виконувати необхідні дії на підставі отриманої інформації. Звідси випливає, що вхід системи мовної освіти судноводіїв являє собою осмислені у змістовних документах (навчальних планах, програмах, календарних планах; підручниках, навчальних посібниках, методичних посібниках; інших засобах навчання; екзаменаційних і комп'ютерних програмах) потреби суспільства й мовного середовища в розумінні її вихідної і вхідної інформації, а також дій, що походять із неї (Цибульская, 1999: 33).

Взаємодія лінгвістичного і професійного векторів проявляється у процесі трансформації потреб середовища у змістовні документи мовної освіти судноводіїв. А процес впровадження змістовних документів мовної освіти судноводіїв вимагає взаємодії всіх трьох компонентів: лінгвістичного, професійного й методологічного.

Отже, процес функціонування мовної освіти судноводіїв – це процес навчання й виховання судноводія, тобто процес передачі знань судноводієві,

всіх засобів індивідуальної та масової інформації й стимулювання його до формування необхідних суспільству моральних і вольових якостей.

Процес мовної освіти судноводіїв – найбільш складний системний об'єкт, що розглядається в системі взаємовпливових складових частин. З іншого боку, множинність взаємовпливів дає змогу отримати на виході системи придатний результат навіть за упушень в окремих ланках системи.

Вихід системи мовної освіти судноводія є стійке вміння, здатність задовольнити потребу суспільства й мовного середовища на вході системи мовної освіти, тобто вміння приймати, переробляти й видавати професійно необхідну інформацію або дію.

На виході системи мовної освіти судноводіїв взаємодія мовного й професійного компонентів в уміннях судноводія є професійно необхідною його якістю. Критерії досягнення мети на виході системи мовної освіти можна поділити на *глобальні* і *приватні* (Цибульська, 1999: 29).

До глобальних критеріїв належать безпека мореплавства, здійснення судном своїх функцій, відсутність економічних і фінансових втрат, втрачених можливостей через незнання мови. Перевірку задоволення системи мовної освіти на виході цими критеріями можна здійснити тільки після тривалого часу роботи судноводія на своїй посаді. Тому для перевірки ефективності функціонування системи мовної освіти глобальні критерії неприйнятні зовсім або застосовуються з обмеженою значущістю за можливості моделювання судноводіння.

Приватні критерії:

- обсяг накопичених знань і навичок за встановлений час навчання, необхідних для прийому й переробки окремих видів інформації;

- наявність професійно необхідних якостей особистості.

Приватні критерії застосовуються для контролю ефективності навчально-пізнавальної діяльності судноводіїв за допомогою складання іспитів, заліків, проходження атестації. При цьому практично завжди залишається відкритим питання про адекватність приватних критеріїв глобальним.

Управління системою мовної освіти судноводіїв – це вплив на процес навчання й виховання з метою досягнення заданих значень на виході системи, у тому числі й через вплив на її вхід з урахуванням чинних обмежень.

Зворотний зв'язок – інформація про стан знань, умінь, навичок і якостей судноводія, що отримуються у процесі проміжного й поточного контролю.

Обмеження – співвідношення потреб системи з її можливостями й ресурсами. Необхідно враховувати особливості психіки людини, що

дають змогу іноді в кілька разів підвищувати рівень обмежень, якщо виникає ситуація інтересу, активного пізнання.

З урахуванням вищевикладеного та виходячи з принципів системного підходу до об'єкта дослідження, під системою професійної мовної освіти судноводіїв розуміємо систему, що складається безпосередньо із судноводія, педагогічного складу й засобів навчання, а також із дидактичних елементів системи у вигляді методично зумовленого процесу взаємодії перерахованих матеріальних елементів, тобто спрямованого від педагога до судноводія процесу передачі систематизованих знань і формування вміння, навичок моральних і вольових якостей особистості, необхідних судноводієві для успішної професійної й соціальної діяльності в мовному середовищі, судновому екіпажі й суспільстві (Цибульська, 1998: 55).

Інформаційне поле судноводія розділене на два класи інформації: вхідну й вихідну. Необхідно зазначити, що під інформацією ми розуміємо ту частину загальної інформації, яка стосується судна, вантажу або екіпажу щодо їх безпеки та виконання їх функціонального призначення.

Вхідна інформація – англомовна інформація, що містить увесь блок текстової інформації, що надходить на судно за допомогою різних каналів зв'язку, а також багаторівневий блок професійного спілкування (безпосереднього, радіотелефонного, епістолярного) з англомовним респондентом.

Вихідна інформація англомовна і є потоком переробленої інформації (усної й письмової) рідною мовою як мовою мислення, що надходить від україномовного респондента (судноводія). Трансформація з мови мислення в адекватний англомовний варіант має відбуватися за мінімальний час. Швидкість трансформації говорить про рівень володіння професійною англійською мовою. Тому необхідно уточнити термін «мова мислення», під яким ми розуміємо мову, якою оператор здійснює внутрішню переробку інформації. У разі достатнього володіння професійною англійською мовою осмислення відбувається англійською мовою, якщо відповідь потрібна негайно (наприклад, при усному спілкуванні). Так само, мовою мислення стає англійська, коли вихідна інформація (за умов фундаментальної мовної підготовки), минаючи етап трансформації з української мови на англійську, формується відразу професійною англійською.

Обробка вхідної інформації професійного спілкування зачіпає проблеми аудіювання, особливо при радіотелефонному спілкуванні. Радіотелефонне спілкування судноводія поєднує такі види мовленнєвої діяльності, як ініціальна (говоріння)

і реактивна (аудіювання), представляє особливий вид інформації, де мовна надмірність сягає 92–96% (Цибульская, 1998: 40). Інформація, яка надходить і передається у процесі радіотелефонних переговорів, безпосередньо пов'язана з питаннями безпеки мореплавства. Всі види радіотелефонних обмінів можуть бути диференційовані на: виклик і повідомлення з безпеки, міжсудновий обмін, обмін портовими повідомленнями, обмін громадською кореспонденцією. У мовній комунікації «надійність передачі повідомлення в значній мірі забезпечується мовною надмірністю», що досягається при дублюванні засобів зв'язку: «Чим ціннішим є повідомлення, тим більше слів використовується для його передачі» (Шатрова, 2003: 67).

Стандартні фрази для спілкування в морі є об'єктом безумовної уваги й авторів навчальних посібників із морської англійської мови (Кудрявцева, Швецова, 2019: 140). Кожне повідомлення для збільшення надійності передачі проходить три етапи:

1) *message* – повідомлення (станція А);

2) *reception and reaction* – прийом і реакція (станція В);

3) *acknowledgement* – підтвердження (станція А).

При цьому всі повідомлення вводяться маркерним словом – покажчиком функції повідомлення, яке збільшує ймовірність належного прийому та ступінь розуміння повідомлення (Шатрова, 2003: 72).

Є 7 типів повідомлень і відповідних їм маркерів повідомлень, а також 7 типів відповідей на ці повідомлення й відповідні їм маркери відповідей.

Маркери повідомлення: *Answer received, Instruction received, Advice received, Request received, Information received, Warning received, Intention received*.

Маркери відповідей: *Question* (Питання), *Instruction* (Наказ), *Advice* (Рекомендація), *Request* (Прохання), *Information* (Інформація), *Warning* (Попередження), *Intention* (Намір).

Маркери повідомлення й маркери відповідей – лексичні одиниці, що несуть унікальну ключову інформацію й тому є «інваріантними ключовими одиницями» (Миньяр-Белоручев, 1982: 44):

Station A

Question: What is your ETA at the pilot station?

Over.

Station B

Answer: My ETA at the pilot station is 1-5-0-0

GMT. Over.

Station A

Understood: Time 1-5-0-0 GMT. Over.

Система постійного контролю правильності прийому повідомлення (у наведеному прикладі – інформація про час прибуття судна на лоцманську

станцію) необхідна для того, щоб обидві перемовні станції були згодні з тим, що дійсно сказано, а також із метою виявлення помилки й можливості її виправлення. Таким чином, система контролю містить процедуру підтвердження і процедуру виправлення.

Процедура передачі інформації стосовно цифрових значень також має специфічні особливості:

1) кожна цифра вимовляється окремо;

2) уся інформація вводиться певним маркером (інваріантною лексичною одиницею) залежно від семантики повідомлення:

- *measurements* – вимірювання (*length* – довжина, *quantity* – кількість і т.і.);

- *time* – час;

- *time zones* – номери тимчасових поясів;

- *dates* – дати;

- *position* – місцезнаходження і т.і.

Крім того, спеціальна англійська мова радіопереговорів вимагає вживання стандартних фраз, які є інваріантом повідомлення, де в досить лаконічній формі укладена ключова інформація:

Stand by VHF-channel 12 – Залишайтеся на каналі 12.

Nothing more – Я закінчив передавати свої повідомлення.

Stay on – Не закінчуйте зв'язок і не переходьте до іншої теми, у мене

є ще інформація з цього питання.

Особливого значення ведення радіопереговорів набуває в умовах аварійного радіообміну (*Mayday*), а також обміну з грифом терміновості (*Pan-Pan*) і безпеки (*Security*). Для ведення радіообміну необхідні знання системи порядку пріоритетності, мовних комунікацій у разі втрати й переривання радіоконтакту, структури дозування інформації, процедури перемикання каналів і ведення обміну.

Таким чином, інформація радіотелефонних переговорів, що входить (аудіювання) і виходить (говоріння), вимагає спеціального навчання способів її обробки. Перш за все необхідно акцентувати увагу курсантів на структурі маркування повідомлення (маркери повідомлення й відповідей) та виділення ключових слів у самому повідомленні (маркери цифрової інформації; лексичні одиниці, які мають значний інформаційний потенціал).

У процесі аудіювання доцільно проводити мовну сегментацію тексту, де кожен сегмент являє собою мінімальний «квант інформації» (Цибульская, 1998: 44), що вводиться певним маркером. Значення мовної сегментації з правильним знаходженням маркера, лаконізмом граматичної структури тексту зростає під час складання власного повідомлення (говоріння).

Стандартні фрази й лексичні одиниці – інваріанти повідомлення, а також професійні терміни, що містять ключову інформацію і представляють «мовні засоби з фіксованою семасіологічним зв'язком» (Цибульская, 1999: 32), – необхідні компоненти вхідної та вихідної інформації радіопереговорів. Ідентифікація їх під час аудіювання і процесуально необхідне вживання під час говоріння також свідчать про набуті навички й уміння ведення обміну інформацією.

Висновки. Аналізуючи етапи обробки вхідної та вихідної інформації і способи її використання, необхідно зробити висновок, що вся інформація є комплексною. Як видно з розглянутих раніше прикладів обробки інформації, судноводій отримує або відправляє (в усній або письмовій формі) інформацію суто професійну: навігаційну, гідрометеорологічну, комерційну, правову тощо. При цьому мовою інформації є англійська. Таким чином, розглядаючи інформацію з точки зору її форми і змісту, можна стверджувати, що зміст її професійний, а форма – англійська.

Отже, кожен блок інформації, вхідної та вихідної – єдність професійного змісту й англійської мови. Під терміном «професійний» ми розуміємо вузькопрофесійну спрямованість змісту. Розглянута нами професійна англійська мова судноводіїв – лише ланка загальної системи професійної мовної освіти.

Навчання способів обробки інформації, специфічної й різноманітної, також повинно мати специфічні риси: принципи, методи, правила і прийоми навчання. Отже, навчання спеціальної (професійної) англійської мови не може й не має проходити за загальноприйнятою схемою мовної підготовки. Необхідність розробки та практичного застосування спеціального підходу до навчання способів обробки інформації стає очевидною.

Отже, як дослідження мовної освіти судноводіїв, так і раніше наведений аналіз досліджень інших авторів в області педагогіки й методики з усією очевидністю підводять до необхідності пошуку методологічного засобу (підходу, концепції), що дає змогу врахувати виявлені особливості і проблеми освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудрявцева В. Ф., Швецова І. В. Стратегія вивчення стандартних фраз для спілкування у морі на заняттях із морської англійської мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 67 : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 139–143.
2. Миньяр-Белоручев Р. К. О принципах обучения иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*. 1982. № 1. С. 42–46.
3. Цибульская Е. В. Проблемы языкового образования судоводителей и их разрешение на основе лингво-профессионализма. Научное издание. Новосибирск : НГAVT, 1998. 73 с.
4. Цибульская Е. В. Лингво-профессиональная концепция в языковом образовании морских судоводителей. *Судовождение: управляемость, управление, обучение* : Сборник науч. трудов / НГAVT. Новосибирск, 1999. С. 27–31.
5. Цибульская Е. В. Технология языкового образования судоводителей с позиции лингво-профессионализма. *Судовождение: управляемость, управление, обучение*: Сборник науч. тр. / НГAVT. Новосибирск, 1999. С. 31–35.
6. Шатилов С. Ф. Некоторые принципы создания системы упражнений при обучении иностранному языку. *Система упражнений при обучении иностранному языку в школе и вузе*. Л.: ЛГПИ, 2008. 125 с.
7. Шатрова З. С. Принципы отбора и организации учебных материалов для профессионально ориентированного обучения. *Профессионально ориентированное обучение языкам в вузе*. Пермь : Изд-во ПГУ, 2003. 176 с.
8. A Guide for Maritime Traffic Safety in the Kanmon Kaikyo Area. A revised edition. 7 Regional Maritime Safety Headquarters, 1990. 29 p.
9. Asher J. Learning a Second Language Through Commands. *The Modern Language Journal*. 1994, Vol. 58. № 2. P. 24–31.

REFERENCES

1. Kudryavtseva V. F., Shvetsova I. V. Stratehiya vyvchennya standartnykh fraz dlya spilkuvannya u mori na zanyattakh iz mors'koyi anhliys'koyu [The strategy of learning the standard phrases for professional communication and at the classes of English] *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P.Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realiyi ta perspektivy*. Vypusk 67 : zbirnyk naukovykh prats'. Kyyyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2019. S. 139–143 [in Ukrainian].
2. Myn'yar-Beloruchev P. K. O pryntsyapk obuchenyya ynostrannym yazykam [On the principles of teaching foreign languages] *Ynostr. yaz. v shk.* 1982, № 1. S. 42–46 [in Russian].
3. Tsybul'skaya E. V. Problemy yazykovoho obrazovannya sudovodyteley y ykh razreshenye na osnove lynchvo-professyonalizma [Problems of language education of navigators and their solution based on linguistic professionalism] *Nauchnoe yzdanye*. Novosybyrsk: NHAVT, 1998. 73 s. [in Russian].
4. Tsybul'skaya E. V. Lynchvo-professyonal'naya kontseptsyya v yazykovom obrazovannyu morskykh sudovodyteley [Linguistic and professional concept in the language education of marine navigators] *Sudovozhdenye: upravlyаемost', upravlenye, obuchenye*: Sb. nauch. tr. / NHAVT. Novosybyrsk, 1999. S. 27–31. [in Russian].

-
5. Tsybul'skaya E. V. Tekhnolohyya yazykovoho obrazovanyya sudovodyteley s pozytsyy lnhvo-professyonalizma [Technology of language education of navigators from the perspective of linguistic and professionalism] Sudovozhdenye: upravlyaemost', upravlenye, obuchenye: Sb. nauch. tr. / NHAVT. Novosybyrsk, 1999. S. 31–35. [in Russian].
 6. Shatylov S. F. Nekotorye pryntsypy sozdaniya systemy uprazhnenyy pry obuchenyy ynostrannomu yazyku [Some principles of creating a system of exercises in teaching a foreign language] Systema uprazhnenyy pry obuchenyy ynostrannomu yazyku v shkole y vuze. L.: LHPY, 2008. 125 s. [in Russian].
 7. Shatrova Z. S. Pryntsypy otbora y orhanyzatsyy uchebnykh materialov dlya professional'no oryentirovannoho obuchenyya [Principles for the selection and organization of training materials for professionally oriented learning] Professyonal'no oryentirovannoe obuchenye yazykam v vuze. Perm': Yzd-vo PHU, 2003. 176 s. [in Russian].
 8. A Guide for Maritime Traffic Safety in the Kanmon Kaikyo Area. A revised edition. 7 Regional Maritime Safety Headquarters, 1990. 29 p. [in English].
 9. Asher J. Learning a Second Language Through Commands. The Modern Language Journal. 1994, Vol. 58. № 2. P. 24–31. [in English].